

Тетяна Слінько

кандидатка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-2688-2644
t.m.slinko@nlu.edu.ua

DOI: 10.33498/louu-2026-01-071

Григорій Берченко

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0365-9009
g.v.berchenko@nlu.edu.ua



УДК 342.4; 342.7

ПРОЦЕДУРА ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ ТА СУДОВИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЇЇ ДОТРИМАННЯМ

Анотація. Метою статті є з'ясування особливостей теорії та практики судового контролю за додержанням процедури внесення змін до Конституції України із урахуванням зарубіжного досвіду. Із цією метою автори ставлять такі завдання: 1) здійснити порівняння моделей судового конституційного контролю за процедурою внесення змін до конституцій; 2) охарактеризувати попередній (передувальний) і наступний (подальший) контроль за процедурою внесення змін до конституцій; 3) встановити найбільш важливі позиції органу конституційної юрисдикції України, вироблені ним у практиці попереднього (передувального) і наступного (подальшого) нормоконтролю при внесенні змін до Конституції України щодо додержання процедури внесення змін до Конституції України.

Доводиться, що українська модель судового контролю за дотриманням процедури при внесенні змін до Конституції України має таку специфіку. По-перше, у ній наявний як попередній (передувальний), так і наступний (подальший) контроль. По-друге, останній (наступний) тяжіє до самопроголошених повноважень Конституційного Суду України (далі – КСУ). По-третє, попередній контроль процедури на практиці поки що призводив лише до окремих відмов у відкритті провадження, якщо відповідне звернення подавалося із порушеннями. Якихось проблем із процедурними аспектами формули незмінюваності, що закріплена у ст. 157 і 158 Конституції України, або ж в цілому процедури в рамках попереднього (передувального) контролю КСУ у своїх висновках не констатував, зосереджуючись головним чином на питаннях обмеження прав і свобод (тобто матеріальна перевірка). Якщо говорити про умови воєнного стану, то останнім часом КСУ надає перевагу просто уникненню контролю, ніж необхідності констатації у своєму висновку наявності порушення вимоги ч. 2

© Тетяна Слінько, Григорій Берченко, 2026

ст. 157 щодо неможливості внесення змін в умовах воєнного стану. По-четверте, наступний (подальший контроль) був здійснений двічі (2010 і 2022 рр.), причому в обох випадках предметом перевірки ставала якраз процедура внесення змін. І якщо рішення 2010 р. встановило порушення процедури, то рішення 2022 р. порушень процедури не констатувало. Позиція КСУ у Рішенні від 1 листопада 2022 р. характеризується, на відміну від 30 вересня 2010 р., визнанням поряд з процедурним, можливості також і матеріального наступного контролю.

Ключові слова: Венеційська Комісія; Верховна Рада України; воєнний стан; зміни до конституції; конституція; конституційний суд; конституційне судочинство; конституційна доктрина; конституційна реформа; конституційна ініціатива; народні депутати України; права людини; референдум; формула незмінюваності; установча влада.

Питанням конституційної процедури внесення змін до Конституції України[1] та/або судового контролю за її додержанням присвячені ряд спеціальних дисертаційних[2], монографічних праць[3], а також наукових статей[4] і тез наукових доповідей[5]. Ми також зверталися до цієї проблематики[6]. Сама ж процедура внесення змін до Конституції України виписана у розділі XIII Основного Закону, що має підвищений захист (особливу процедуру внесення змін). Водночас питання практичного застосування чинної процедури в українські історії вже неодноразово породжувало як теоретичні дебати, так і серйозні кризи (2004, 2010, 2014 рр.).

[1] Конституція України від 28 червня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[2] Г Берченко, 'Конституція як акт установчої влади' (дис д-ра юрид наук, 2024) 596; А Яковлєв, 'Конституційний процес в Україні: теоретичні і практичні аспекти реалізації' (дис д-ра юрид наук, 2021) 436.

[3] Р Максакова, *Конституційно-правові проблеми організації та реалізації установчої влади в Україні* (Класичний приватний університет 2012) 436; А Івановська, *Конституційний контроль: теорія і практика реалізації* (Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова 2020) 558; А Івановська, *Конституційний контроль в системі державного контролю* (Право 2021) 486; А Стрижак, *Установча влада: основні критерії легітимності внесення змін до Конституції України* (Логос 2013) 132; О Щербанюк, *Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави. Книга II* (Логос 2013) 306; О Ющик, *Теоретичні основи законодавчого процесу* (Парламентське видавництво 2004) 520; М Савчин, *Конституціоналізм і природа конституції* (Ліра 2009) 372; Ю Барабаш, *Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права* (Право 2008) 220; В Опришко (заг ред), *Контроль за додержанням належної конституційної процедури: за матеріалами Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України: зб. ст.* (Алерта 2011); С Різник, *Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні* (Львівський національний університет імені Івана Франка 2020) 542; Х Приходько, *Теорія конституційного процесу: доктринальні та прикладні аспекти* (Джура 2010) 292.

[4] В Колісник, 'Правовий механізм трансформації української Конституції' [2009] 3(58) Вісник Академії правових наук України 58–66; С Рабінович, 'Приховані повноваження конституційного суду?' [2020] 3 Український часопис конституційного права 3–24.

[5] О Щербанюк, 'Конституційний перегляд законів про внесення змін до конституції: судове обмеження чи судовий активізм', *Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою. XV Тодиківські читання: збірник тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (23 грудня 2022 р.)* (Права людини 2022) 178–181; О Щербанюк, 'Форми та межі конституційних змін', *Конституційна та адміністративна процедура: міжнародний досвід та національна практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2 травня 2023 р., Чернівці)* (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича 2023) 140–150.

[6] H Berchenko, T Slinko, Ye Tkachenko, V Kobryn, 'Preliminary Judicial Control of Amendments to the Constitution: Comparative Study' [2022] 5(4) Access to Justice in Eastern Europe 159–169 https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000435; H Berchenko, T Slinko, O Horai, 'Unamendable Provisions of the Constitution and the Territorial Integrity of Ukraine' [2022] 5 (Special Issue) Access to Justice in Eastern Europe 113–127 https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000447; Т Слінько, Г Берченко, 'Заборона скасовувати чи обмежувати права і свободи людини і громадянина як частина формули незмінюваності української Конституції' [2025] 10 Право України 63–91 https://doi.org/10.33498/louu-2025-10-063.

pravoua.com.ua

У рамках дослідження такої конституційної процедури варто також наголосити на недосконалості або необхідності уточнення її елементів (стадій) з огляду на ряд проблем. По-перше, це співвідношення ч. 3 ст. 5 Конституції України і розділу XIII Основного Закону України. По-друге, питання тлумачення власне конкретних приписів розділу XIII (наприклад, незмінюваних положень матеріального і формального характеру, наприклад, заборони змін в умовах воєнного або надзвичайного стану, ролі Конституційного Суду України (далі – КСУ) при здійсненні попереднього контролю, можливості надання застережень тощо). По-третє, це механізми наступного контролю за внесенням змін до Конституції України. По-четверте, це можливості вдосконалення існуючої процедури, наприклад уточнення переліку суб'єктів конституційної ініціативи.

Це неповний перелік питань, які мають ставати предметом уваги української науки конституційного права. У рамках цієї статті звертаємо увагу на питання ролі конституційного судочинства в дотриманні такої конституційної процедури. Частково цей аспект вже висвітлювався в попередніх публікаціях[7], але він однозначно потребує розвитку. Крім того, уваги потребує значний доробок порівняльних досліджень, які на сьогодні дедалі частіше стають предметом уваги вітчизняних вчених[8].

Метою статті є з'ясування особливостей теорії та практики судового контролю за додержанням процедури внесення змін до Конституції України із урахуванням зарубіжного досвіду. Із цією метою автори ставлять такі завдання: 1) здійснити порівняння моделей судового конституційного конт-

[7] Berchenko, Slinko, Tkachenko, Kobryn (n 6) 159–169; Berchenko, Slinko, Horai (n 6) 113–127; Г Берченко, 'Застереження Конституційного Суду України як елемент процедури внесення змін до Конституції України' [2020] 66 *Актуальні проблеми політики* 118–123 https://doi.org/10.32837/app.v0i66.716; Г Берченко, 'Попередній контроль за змінами Конституції: юридичні позиції Конституційного Суду України' [2019] 6 Право і суспільство 9–16 https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-1-2; Г Берченко, 'Загальна характеристика незмінюваних положень конституції' [2021] 2 Філософія права і загальна теорія права 78–92 https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.269185; Г Берченко, 'Конституційний контроль за установчою владою в Україні: питання обмеження прав людини', *Парадигми конституційного права: історія та сучасність. XII Тодиківські читання (1–2 листопада 2019 р.)* (Права людини 2019) 110–112; Г Берченко, 'Межі установчої влади: судовий конституційний контроль за змінами до конституції', *Фундаментальні проблеми юриспруденції III. Межі права: тези доповідей Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю (28–29 травня 2021 р.)* (Харків 2021) 10–13; Берченко (н 2) 293–333, 407–455; Г Берченко, 'Попередній судовий контроль за законопроектами про внесення змін до конституції: порівняльний аспект', *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 р.)* (Чернівці 2022) 157–160; Г Берченко, 'Процедурні аспекти надання Конституційним Судом України висновку щодо законопроєкту про внесення змін до Конституції України', *Конституційні засади належної правової процедури: виклики євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 червня 2025 р.)* (Чернівці 2025) 24–29; Г Берченко, 'Воєнний стан як правовий режим, в умовах якого заборонено вносити зміни до Конституції України', *Публічна служба: вектори реформування в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 червня 2025 р.)* (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого 2025) 21–25.

[8] K Gözler, *Judicial Review of Constitutional Amendments: A Comparative Study* (Ekin Press 2008) 126; ABarak, 'Unconstitutional Constitutional Amendments' [2011] 44(3) Israel Law Review 321–341; Y Roznai, *Unconstitutional Constitutional Amendments: The Limits of Amendment Powers* (Oxford University Press 2017) 334; G Halmai, 'Judicial Review of Constitutional Amendments and New Constitutions in Comparative Perspective' [2016] 51 *Wake Forest Law Review* 101–135; R Albert, B E Oder (eds), *An Unamendable Constitution? Unamendability in Constitutional Democracies* (Springer 2018) 390.

ролю за процедурою внесення змін до конституцій; 2) охарактеризувати попередній (передувальний) і наступний (подальший) контроль за процедурою внесення змін до конституцій; 3) установити найбільш важливі позиції органу конституційної юрисдикції України, вироблені ним у практиці попереднього (передувального) і наступного (подальшого) нормоконтролю при внесенні змін до Конституції України щодо додержання процедури внесення змін до Конституції України.

Судовий контроль за процедурою внесення змін до конституції: порівняльний аспект

Почати потрібно із того, що судовий контроль за конституційністю законів про внесення змін до конституції має враховувати власне доктрину судового конституційного контролю як такого. У порівняльному аспекті такий контроль, як правило, здійснюють конституційні або верховні суди. Тож контроль може бути попереднім і наступним, матеріальним і процедурним тощо. Ми перед собою ставимо мету акцентувати на процедурному контролі. Проте треба розуміти два аспекти.

По-перше, сам конституційний контроль у такому разі може бути поставлений під сумнів. Тобто власне конституційний контроль per se в певній країні може існувати, але от перевірка конституційності законів про внесення змін до конституції може не практикуватися в силу відповідної офіційної доктрини. У деяких країнах панує доктрина заперечення юрисдикції органу конституційного контролю щодо відповідних актів про внесення змін до конституції (навіть незважаючи на наявність формально закріплених експліцитних незмінюваних положень). Позицію заперечення будь-якого судового розгляду змін до конституції обстоюють судові органи ряду країн (Франція, Бельгія, Мексика, Грузія тощо)[9]. Заперечення судового втручання в конституцію (навіть у випадку порушення процедури внесення змін) випливає з однієї із версій концепції установчої влади. Йдеться про сильну концепцію установчої влади, що не проводить особливого розрізнення між первинною та інституційною установчою владою. Саме виходячи з такої, сильної концепції установчої влади в Україні, здійснення процедурного контролю за внесенням змін у 2010 р. КСУ згодом було розцінене українським парламентом як порушення присяги суддями, частина суддів була звільнена парламентом (Постанова від 24 лютого 2014 р. № 775-VII[10]), а парламент відновив попередню редакцію тексту Конституції, що діяла до рішення КСУ

[9] Докладніше див.: Г Берченко, 'Конституційний контроль за внесенням змін до конституції: зарубіжний досвід' [2020] 3 Публічне право 9–16 DOI: 10.32782/2306-9082/2020-39-1; Berchenko, Slinko, Tkachenko, Kobryn (n 6) 159–169; Berchenko, Slinko, Horai (n 6) 113–127; Берченко, 'Застереження Конституційного Суду України…' (н 7) 118–123; Берченко, 'Попередній контроль за змінами Конституції…' (н 7) 9–16; Берченко (н 2) 315–320.

[10] Про реагування на факти порушення суддями Конституційного Суду України присяги судді: Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2014 року № 775-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-18#Text> (дата звернення 15.02.2026).

(Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. № 750-VII[11], Закон України від 21 лютого 2014 р. № 742-VII[12]).

По-друге, сама процедура внесення змін часто пов'язана із т. зв. незмінюваними положеннями конституції (формулою незмінюваності[13]), яка може мати процедурну сторону. Тобто можуть бути встановлені певні процедурні заборони, які не дозволяють зміни протягом певного часу, в певних умовах тощо (класичний приклад – заборона вносити зміни в умовах воєнного або надзвичайного стану[14]). Проте процедурний контроль має на меті перевірку не лише таких процедурних елементів формули незмінюваності, а й додержання всіх інших процедурних правил (щодо суб'єкта ініціативи, процедури розгляду, ухвалення, підписання, опублікування тощо).

Отже, зробимо декілька зауважень щодо попереднього контролю. Експліцитний попередній контроль за внесенням змін до конституції з боку конституційних судів – тенденція пострадянських країн (Україна, Молдова, Таджикистан, Киргизстан, Азербайджан, Вірменія, Казахстан) і постсоціалістичних (Косово, Румунія). Деякі із названих країн стали на шлях демократизації (навіть за наявності проблем і ускладнень), деякі із цим мають суттєві проблеми. Окремо згадаймо також приклад з практики держави-агресора, в якій висновок "конституційного суду" 2020 р. був спрямований на легітимацію диктаторських змін до конституції 1993 р. і введення "обнуління" президентських термінів з правом обиратися повторно.

Загалом успіх попереднього контролю, його позитивні й негативні сторони цілком індивідуальні та залежать від його моделі в конкретній країні і її контексту, політичного режиму тощо. Він може як допомогти в захисті конституційних цінностей, так і повалити їх. Також у контексті попереднього контролю не варто забувати тезу В. Садурського (Wojciech Sadurski) – переваги попереднього контролю реалізуються, лише якщо він є єдиною формою контролю в цій системі; якщо ж він доповнюється наступним контролем, будь-яка визначеність руйнується[15]. З іншого боку, причини, за якими наступний контроль іноді доповнює попередній (а такі приклади існують), криються в недоліках попереднього контролю, адже в кінцевому варіанті зміни до конституції можуть бути ухвалені із порушенням процедури, а сам проєкт може зазнати суттєвих сутнісних змін.

[11] Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII: Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. № 750-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-18#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[12] Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 р. № 742-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[13] Їх ще називають "Unamendable provisions", "eternity clause", "absolute entrenchment" (англ.), "Ewigkeitsgarantie" (нім.), "immutable clauses" (ісп.).

[14] Берченко, 'Воєнний стан як правовий режим…' (н 7) 21–25.

[15] W Sadurski, 'Constitutional Review in Europe and in the United States: Influences, Paradoxes, and Convergence', M Fantoni, L Morlino (eds), *The American Exceptionalism Revisited* (Viella 2015) 79–108.

Варто підкреслити, що, не будучи прямо передбаченими, перспективи здійснення попереднього контролю зводяться до двох варіантів. Перший варіант – попередній контроль прямо заперечується й можливостей його здійснення немає. Прикладом цього є Хорватія. Так, у рішенні Конституційного суду від 28 березня 2001 р. № UII603/2001[16] представники палати парламенту (Zupanijski dom) поставили питання про перегляд рішення, яке ініціювало внесення змін до Конституції. Суд вирішив, що він має право перевірити процедуру внесення змін до Конституції, проте після її закінчення.

Другий варіант – суд може здійснити попередній контроль, так би мовити, "приховано", опосередковано, реалізуючи інші свої повноваження, імпліцитно. Попередній контроль може здійснюватися імпліцитно, якщо спеціального повноваження щодо відповідного контролю за змінами конституції просто немає. Він "інтегрується" в інші повноваження конституційних (верховних) судів.

Як приклад можна навести Болгарію, де конституційний суд у формі офіційного тлумачення роз'яснює коректність застосування тієї чи іншої процедури внесення змін. Справа в тому, що Конституція Болгарії містить дві різні процедури внесення змін щодо різних положень, як, до речі, і Конституція України. Наріжним каменем є тлумачення "зміни форми державного устрою і державного правління" у ст. 153 і п. 3 ст. 158 Конституції Болгарії, які можуть вносити лише Великі народні збори. І для того, щоб їхня компетенція не була порушена, й здійснюється відповідне тлумачення конституційним судом. Р. Альберт (Richard Albert) зазначає, що Верховний суд Канади має тривалу історію консультування законодавців за допомогою своєї контрольної юрисдикції щодо того, як і чи потрібно вносити зміни до конституції[17]. Попередній контроль може бути здійснений за судової оцінки конституційного референдуму.

Імпліцитний попередній контроль за внесенням змін до конституції може бути також певним чином пов'язаний зі здійсненням конституційного контролю за законами про конституційну реформу. Такий кейс оскарження закону № 27600 від 16 грудня 2001 р. у Перу, який передбачав проведення конституційної реформи, описує Ж. Колон-Ріос (Joel Colón-Ríos). Серед аргументів, наведених на підтримку конституційності закону, було зазначено, що тією мірою, якою він вимагає від Конгресу поваги до історичної конституції, закон не дозволить цьому органу створити абсолютно новий конституційний лад (тобто втрутитися в юрисдикцію установчої влади) – Рішення № 014-2002-AI/TC, п. 37, 129[18].

[16] *Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske UII603/2001* (28 March 2001) Narodne novine 26/2001, 470 <https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_03_26_470.html> (accessed 15.02.2026).

[17] R Albert, *Constitutional Amendments: Making, Breaking, and Changing Constitutions* (Oxford University Press 2019) 223.

[18] J I Colon-Rios, *Constituent Power and the Law* (Oxford University Press 2020) 186.

pravoua.com.ua

Що ж до наступного контролю, то, оминувши випадки, коли він виключений із державно-правової практики і юриспруденції органу конституційної юстиції (згадані приклади Франції, Бельгії, Мексики, Грузії), можемо встановити такі закономірності. Такий контроль є або експліцитним (прямо закріпленим) або імпліцитним (виводиться як приховане повноваження конституційного суду або іншого органу конституційного контролю). Формулювання "самопроголошених повноважень" щодо наступного контролю є доволі поширеним.

Яка ж аргументація є ключовою у випадку визнання імпліцитного контролю? Варто погодитись із Я. Рознаі (Yaniv Roznai) в тому, що, навіть якщо повноваження щодо внесення поправок не мають явного обмеження, це не означає залишення всього на розсуд органу, уповноваженого на внесення змін до конституції, оскільки він повинен досягти певної мети – тобто змінити конституцію, а не зруйнувати її або замінити новою[19]. На думку Д. Жалімаса (D. Žalimas), судовий перегляд конституційності поправок до конституції випливає з самої суті будь-якого конституційного суду як охоронця конституції, навіть якщо ці повноваження не встановлені явно[20]. При цьому судовий конституційний контроль, у тих випадках, коли він текстуально не підтриманий, викликає звинувачення у демократичній нелегітимності[21]. І це звинувачення, вочевидь, супроводжуватиме його завжди.

Вивчення досвіду наступного контролю за законом про внесення змін до Конституції є вельми важливим для того, щоб зробити висновки щодо юридичної позиції КСУ в Рішенні від 30 вересня 2010 р., щодо інтерпретації якої до цього часу точаться активні й гострі дискусії. Важливим є передусім констатація того, що апріорі наявність або відсутність права наступного конституційного контролю за внесенням змін до конституції відрізняється залежно від конституційного регулювання і позиції самого органу конституційного контролю з цього приводу у відповідній країні. Тож скоріше варто аналізувати не саме право щодо такого контролю, заперечуючи (чи схвалюючи) його апріорі, а практику його реалізації, добросовісність акторів, залучених до цього процесу, аргументованість позиції, а також можливі юридичні проблеми, що пов'язані із деталями висловленої позиції, а також її наслідками.

Поряд із прикладами країн, де заперечується конституційний судовий контроль за внесенням змін до конституції, існує також доволі багато прикладів здійснення відповідного контролю (визнання судовими органами

[19] Roznai (n 8) 156.

[20] D Žalimas, 'Hierarchy of Constitutional Principles as Criteria of Constitutionality of Constitutional Amendments', *Presentation to the XVIIth Congress of the Conference of the European Constitutional Courts: Role of the Constitutional Courts in Upholding and Applying the Constitutional Principles (Batumi, 28 June–1 July 2017)* 13 <https://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2017/09/hierarchy-of-constitutional-principles-as-criteria-of-amendments_batumi2017.pdf> (accessed 15.02.2026).

[21] R Albert, 'Amending Constitutional Amendment Rules' [2015] 13(3) *International Journal of Constitutional Law* 655–685.

такого права): ФРН, Індія, Колумбія, Бразилія, Аргентина, Перу, США, Молдова, Литва, Болгарія, Ізраїль, Україна тощо. Які ж приклади можна навести, якщо центральним питанням (або одним із центральних) була перевірка конституційності змін із процедурних причин? Причому найбільший інтерес становлять випадки, коли зміни були визнані неконституційними.

Як зазначає Я. Рознаі (Yaniv Roznai), конституція може прямо наділити суди компетенцією офіційно переглядати зміни лише щодо їх форми чи процедури ухвалення. Цей дозвіл підриває легітимність змістового (матеріального) судового перегляду[22]. Тим не менше на прикладі багатьох країн ми бачимо доволі умовну межу між формальним і змістовим контролем. У низці постанов Конституційний суд Колумбії розвинув доктрину конституційного заміщення. Метою цієї доктрини є аналогія права Конституційного суду на контроль змісту поправок до Конституції, незважаючи на те, що Конституція передбачає лише повноваження Суду з контролю процедури прийняття поправки[23].

Розглянемо приклади різних країн, де здійснювався формальний контроль (контроль процедури), проте він був тісно поєднаний з матеріальним (зокрема, кейси Молдови, Туреччини, Угорщини і Литви).

У рішенні від 04.03.2016 р.[24] конституційний суд Молдови шляхом наступного контролю визнав неконституційною процедуру внесення поправок до Конституції, прийнятих парламентом щодо зміни способу обрання президента. Приклад Молдови демонструє можливість з боку конституційного суду визнати за собою право наступного контролю (за наявності прямо визначеного лише попереднього контролю). Причому практика реалізації такого контролю в Молдові доводить нерозривний зв'язок матеріального і формального контролю. По суті, конституційний суд виявив порушення змістових принципів рівноваги конституційної матерії, а також процедурні порушення (внесення змін до проєкту вже після надання конституційним судом свого висновку). Крім того, конституційний суд зафіксував за собою право відновлювати попередню редакцію конституції. Конституційний суд також докладно виписав перехідні аспекти такого відновлення і сформулював відповідний механізм поширення відновленої редакції. Відповідне рішення чимось схоже на Рішення КСУ від 30 вересня 2010 р., проте є більш розгорнутим з точки зору аргументації, перехідних правил відновлення попередньої редакції, а також констатації матеріальних порушень (а не лише формальних, як це зробив КСУ в Рішенні від 30 вересня 2010 р.).

[22] Roznai (n 8) 198.

[23] C Bernal, 'Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of Colombia: An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine' [2013] 11(2) International Journal of Constitutional Law 339 https://doi.org/10.1093/icon/mot007.

[24] *Hotărârea nr. 7 din 4 March 2016 privind controlul constituţionalităţii unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea şi completarea Constituţiei Republicii Moldova* <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=558> (accessed 15.02.2026).

Відповідно до Конституції 1961 р. Конституційний суд Туреччини оголосив себе повноважним здійснювати матеріальний контроль поправок до Конституції. У відповідь на це у 1971 р. було прийнято конституційну поправку, яка обмежувала компетенцію конституційного суду перевіркою лише того, чи дотримувалася процедура внесення поправок чи ні (ст. 148 Конституції). Тим не менш, з 1975 по 1977 р. конституційний суд визнав неконституційними поправки до Конституції, визнавши недопустимим сам факт подання пропозиції щодо зміни принципів, які не можна змінювати. Згодом Конституція 1982 р. прямо надала повноваження конституційному суду переглядати поправки, але знову обмежила цей перегляд їх формою та процедурними аспектами (ст. 148)[25].

Чинна ч. 2 ст. 148 Конституції Турецької Республіки передбачає:

> Перевірка конституційності поправок обмежується розглядом питання про те, чи було отримано необхідну більшість голосів для внесення пропозиції та під час голосування, і чи була дотримана заборона на обговорення в рамках прискореної процедури. Клопотання про перевірку форми може бути ініційовано Президентом Республіки або однією п'ятою членів Великих національних зборів Туреччини. Клопотання про скасування через порушення форми не може бути подано після закінчення десяти днів з дати промульгації закону; крім того, відповідне питання не може бути оскаржене іншими судами в Конституційному Суді з підстави порушення форми[26].

До 2008 р. Конституційний суд Туреччини тричі виносив рішення про конституційність поправок до Конституції та у всіх трьох рішеннях відмовився розглядати поправки по суті, вважаючи, що він не має повноважень проводити такий перегляд. Тим не менш, конституційний суд змінив свою думку у своєму рішенні про хустку від 5 червня 2008 р. (№ 2008/16; 2008/116). Під час установлення повноважень щодо перегляду поправок Конституційний суд дав широке тлумачення своєї компетенції щодо формального контролю, щоб охопити перевірку того, чи суперечили ці поправки незмінюваним характеристикам республіки, як це передбачено ст. 2 Конституції. Я. Рознаі (Yaniv Roznai) вважає підхід конституційного суду значною мірою правильним. Причому, на його думку, судовий розгляд поправок, що виглядає як матеріальний (оскільки перевіряється зміст поправок), є скоріше формальним, оскільки Суд перевіряє, чи діє конституційний орган у межах своєї юрисдикції чи ultra vires (з перевищенням повноважень)[27].

Натомість на думку Е. Озбудун (Ergun Özbudun), Конституція Туреччини не містить явного чи прихованого правила, яке б надавало Конституційному суду право перевіряти сумісність поправки до Конституції з її статтями. Тож рішення суду не тільки не узгоджується з його попередніми рішеннями

[25] Roznai (n 8) 199.
[26] Конституція Турецької Республіки, Конституції країн світу: *Конституція Грецької Республіки. Конституція Республіки Кіпр* (О Коротюк, О Лавринович (укладач), ОВК 2021) 358.
[27] Roznai (n 8) 200.

у період Конституції 1982 р., а й становить "узурпацію влади", оскільки воно порушує текст ст. 148[28].

Тут, щоправда, був і політичний підтекст. Конституційний суд Туреччини взяв на себе роль ключового політичного гравця після того, як електоральна опозиція політичному ісламізму впала. Проведення змін у 2010 р. призвело до розширення складу суду, що нейтралізувало загрозу з його боку[29].

Бажання позбавити конституційний суд матеріального контролю за змістом змін до конституції за рахунок виключно процедурного контролю є тенденцією, що демонструє бажання влади зняти з себе конституційні обмеження (особливо у випадках, коли внесення змін до конституції залежить від політичної більшості в парламенті, хоча й кваліфікованої – якщо рахувати кількість голосів, необхідних для прийняття змін).

В Угорщині обмеження компетенції Конституційного суду здійснювати лише формальну перевірку було запроваджено шляхом змін до Конституції (Основного закону) з метою звільнитися від будь-яких матеріальних обмежень. Зміни до Конституції Угорщини у 2013 р. і обмеження перевірки лише формою було відповіддю на скасування з боку конституційного суду поправки 2011 р. про перехідні положення[30]. Відповідно до пунктів 5–6 ст. 24 розділу "Держава" Основного закону Угорщини[31] Конституційний суд може здійснювати не лише перевірку змін до Основного закону, а й нового Основного закону, проте в обох випадках лише на відповідність процедурним вимогам.

Цей кейс став успішним з точки зору його мети – активізм Конституційного суду правлячою більшістю був зупинений (а до 2013 р. він визнав неконституційними декілька змін до Основного закону). Отже, використання механізму конституціоналізації контролю було покликано обмежити, на думку правлячої більшості, надмірний судовий активізм і захистити конституційні зміни від втручання конституційного суду. Зрозуміло, що такі норми будуть ефективними лише тоді, коли кадрово конституційні суди будуть лояльними до влади. У випадку з Угорщиною таку лояльність вдалося досягти доволі швидко, у випадку з Туреччиною – лише через певний час (якщо розглядати в історичній ретроспективі).

Отже, як бачимо на прикладі Туреччини і Угорщини, здійснення контролю за змінами до конституції часто має наслідки не тільки для суспільства, а й для конкретних суддів і інституційно для всього конституційного суду. Політична більшість, вбачаючи у конституційному суді небезпеку, ней-

[28] E Özbudun, *The Constitutional System of Turkey, 1876 to the Present* (1st edn, Palgrave Macmillan 2011) 134.
[29] N J Brown, J G Waller, 'Constitutional Courts and Political Uncertainty: Constitutional Ruptures and the Rule of Judges' [2016] 14(4) International Journal of Constitutional Law 817–850 https://doi.org/10.1093/icon/mow060.
[30] Див. докладніше: Roznai (n 8) 199.
[31] The Fundamental Law of Hungary <https://legislationline.org/sites/default/files/2025-02/the-fundamental-law-of-hungary.pdf> (accessed 15.02.2026).

тралізує його вплив, як правило, за рахунок збільшення кількісного складу і введення нових, лояльних суддів.

Загалом, на нашу думку, обмеження наступного контролю лише процедурою змін, а не їх змістом, видається доволі спірним. Таке обмеження не враховує перетікання змістових порушень у порушення форми і навпаки, вплив порушення процедурних (формальних) вимог у потенційні дефекти змісту.

Щодо прикладу Литви, то Конституція Литовської Республіки прямо не передбачає жодної формули незмінюваності. Доктрина матеріальних меж була детально розроблена Конституційним судом Литовської Республіки як імпліцитна в постанові від 24 січня 2014 р.[32] у справі про внесення змін до ст. 125 Конституції. Водночас матеріальні межі тісно пов'язані також із формальними і процедурними питаннями.

По-перше, як зазначає Д. Жалімас (D. Žalimas), згідно з Конституцією, оскільки положення розділів I (крім ст. 1 Конституції) та XIV Конституції можуть бути змінені лише шляхом референдуму, жодні конституційні зміни до інших конституційних положень, які могли б заперечувати цінності та принципи положень розділів I (крім ст. 1 Конституції) та XIV Конституції, не повинні прийматися, якщо відповідні положення зазначених розділів не будуть відповідно змінені[33]. Тобто йдеться про те, що всі норми перебувають у гармонії і якщо якісь зміни звичайних положень зачіпатимуть положення, зміни до яких мають бути здійснені на референдумі (але без формальних змін таких норм), то це буде порушенням.

По-друге, (і це також безпосередньо констатовано у згаданій постанові Конституційного суду від 24 січня 2014 р. щодо статусу Банку Литви) при оцінці процедурних порушень дуже важливою є ідея матеріального змісту поправок. Спробуємо пояснити. Якщо звернутися до суті рішення, то власне як порушення Конституції (конституційної процедури прийняття закону про внесення змін до Конституції) було визнано сутнісне втручання в текст конституційної ініціативи. Саме на цій підставі зміни були визнані неконституційними з причин порушення процедури на підставі цього аргументу. Суттєве предметне втручання в текст проєкту, що запропонований суб'єктом ініціативи, спотворило його волевиявлення, і порушило загалом процедуру внесення змін до Конституції[34].

[32] Ruling on the Compliance of the Republic of Lithuania's Law Amending Article 125 of the Constitution and Article 170 (Wording of 15 March 2012) of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania (Constitutional Court of Lithuania, 24 January 2014) <https://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta850/content> (accessed 15.02.2026).

[33] Žalimas (20) 13.

[34] Процитуємо згадане рішення Конституційного суду Литви від 24 січня 2014 р. у справі № 22/2013: *8.4.2<…> відповідно до Конституції, під час розгляду в Сеймі проєктів законів про внесення змін до Конституції, поданих суб'єктами, зазначеними у частині 1 статті 147 Конституції, можуть вноситися лише несуттєві поправки, тобто поправки, що суттєво не змінюють змісту поданого проєкту, які мають на меті краще редагування тексту проєкту поправки до Конституції з точки зору литовської*

Варто звернути увагу, що в українських реаліях "доопрацювання" тексту проєкту, поза волею авторів конституційної ініціативи, та ще із урахуванням матеріальних сутнісних критеріїв, – це доволі незвичний підхід (до цього питання ми ще повернемося окремо). Причому український досвід демонструє якраз можливість використання порушення процедури як підстави для визнання змін неконституційними за повного ігнорування будь-яких матеріальних критеріїв, – у Рішенні від 30 вересня 2010 р. КСУ обмежився констатацією виключно процедурних порушень, повністю проігнорувавши будь-яку оцінку з боку матеріальних критеріїв.

Намагання уникнути матеріального контролю із використанням механізмів процедурного контролю у наведених нами випадках (Туреччина, Угорщина), на нашу думку, серйозно впливає, зрештою, на захист конституційних цінностей, заважаючи повноцінному їх захисту засобами конституційного судочинства.

У випадку спроби обмеження контролю виключно процедурними аспектами приклад Туреччини нам показує доволі тонку межу між змістовим і процедурним контролем. Позбавлення Конституційного суду матеріального контролю на користь процедурного (в поєднанні з іншими легальними механізмами впливу на Конституційний суд з боку правлячої урядової більшості) дало можливість в Угорщині зменшити судовий активізм Конституційного суду і реальний захист ним важливих конституційних цінностей.

Приклади Молдови і Литви також свідчать про тісний зв'язок матеріальних і процедурних порушень. Саме тому змістовий контроль не повинен бути менш значущим, ніж процедурний. Адже змістовий контроль пов'язаний із такими доктринами незмінюваності конституції, як доктрина базової структури (Індія) чи доктрина заміщення конституції (Колумбія). Змістовий контроль функціонує значною мірою у зв'язці із експліцитними незмінюваними положеннями самої конституції, що є доволі логічним (хоча такими

мови та юридичної техніки, без зміни обсягу запропонованого конституційно-правового регулювання, або уточнення чи уточнення запропонованого формулювання.

8.4.3. З огляду на це, слід зазначити, що стаття 147(1) Конституції забороняє під час розгляду в Сеймі суттєво змінювати зміст законопроєкту про внесення змін до Конституції, поданого групою щонайменше 1/4 всіх членів Сейму або щонайменше 300 тисяч виборців, зокрема, таким чином, щоб спотворити мету запропонованого конституційно-правового регулювання, змінити сферу застосування запропонованого конституційно-правового регулювання, запропонувати суттєво інші заходи конституційно-правового регулювання для досягнення поставленої мети або запропонувати внести зміни до іншого положення Конституції.

У цьому контексті слід також зазначити, що проєкт закону про внесення змін до Конституції з суттєвими поправками слід розглядати як новий проєкт – нову ідею щодо внесення змін або доповнень до Конституції, яка, згідно з частиною 1 статті 147 Конституції, може бути подана лише групою не менше ніж 1/4 усіх членів Сейму або не менше ніж 300 тисячами виборців.

8.5<…>. Беручи це до уваги, у контексті цієї справи про конституційне правосуддя слід зазначити, що згідно з Конституцією структурні підрозділи Сейму, зокрема комітети, а також окремі члени Сейму не мають права подавати на розгляд Сейму проєкт закону про внесення змін до Конституції, який суттєво відрізнявся б від проєкту закону про внесення змін до Конституції, поданого групою з не менше ніж 1/4 усіх членів Сейму, зокрема тим, що змінюється сфера застосування запропонованого конституційно-правового регулювання, пропонуються суттєво інші заходи конституційно-правового регулювання для досягнення поставленої мети або пропонується змінити інше положення Конституції.

pravoua.com.ua

незмінюваними положеннями можуть бути й процедурні заборони положення, все ж, вважається, що генетично незмінювані положення виросли із необхідності захисту саме матеріальних принципів). Більше того, хоча й не будучи достатньо поширеним, попередній контроль передбачає водночас перевірку дотримання змістових і процедурних вимог для законопроєктів про внесення змін до конституції. Ця обставина дає підстави зробити висновок, як мінімум, про рівнозначність змістового і процедурного контролю. Причому ми б наголосили, що процедурний контроль, зрештою, спрямований на захист саме матеріальних принципів і цінностей.

З урахуванням наведених прикладів варто уточнити висновок С. Різника, за яким національні конституції або ж конституційна практика вказують на значну перевагу у здійсненні саме процесуального (формального, процедурного) контролю змін до конституції, а не його змістового (сутнісного, субстантивного) варіанта[35]. Констатована значна перевага, на нашу думку, є дискусійною. Вважаємо все ж, що процедурний контроль і змістовий мають бути рівнозначними, а самі порушення конституції можуть бути виявлені шляхом двох видів контролю.

Контроль за процедурою внесення змін до Конституції України: юриспруденція КСУ

Перейдемо, отже, до розгляду української практики. Форми участі КСУ у контролі за внесенням змін до Конституції України можна поділяти на два види: попередній (передувальний, a priori) і наступний (подальший, a posteriori). Це відповідає тим варіантам, які ми виділили перед цим у статті в аспекті концептуалізації зарубіжного досвіду. Водночас українська модель має свої особливості як попереднього, так і наступного контролю.

Почнемо із попереднього контролю. Ми вже зачіпали цю проблематику у своїх дослідженнях[36]. Насправді такий попередній контроль має багато аспектів і якщо поглянути на його наповнення, то можна виокремити як власне матеріальний контроль (перевірка змісту законопроєкту), так і процедурний (перевірка того, чи дотримані формальні процедурні вимоги відповідним законопроєктом). Нас цікавить тут саме процедурний контроль. Водночас зазначимо, що в деяких випадках питання змісту і форми (процедури) тісно пов'язані між собою (це стосується тлумачення деяких вимог статей 157 і 158 Конституції), про що вкажемо далі. Зміст і форму повністю автономно розглядати складно, і варто підкреслити їх тісний зв'язок (але

[35] Різник (н 3) 353.

[36] Berchenko, Slinko, Tkachenko, Kobryn (n 6) 159–169; Berchenko, Slinko, Horai (n 6) 113–127; Берченко, 'Застереження Конституційного Суду України…' (н 7) 118-123; Берченко, 'Попередній контроль за змінами Конституції…' (н 7) 9–16; Берченко, 'Конституційний контроль за установчою владою в Україні…' (н 7) 110–112; Берченко, 'Межі установчої влади…' (н 7) 10–13; Берченко (н 2) 293–333, 407–455; Берченко, 'Попередній судовий контроль за законопроектами про внесення змін до конституції…' (н 7) 157–160; Берченко, 'Процедурні аспекти надання Конституційним Судом України висновку…' (н 7) 24–29; Слінько, Берченко (н 6) 63–91.

докладніше показати такий зв'язок можливо лише в рамках спеціального дослідження).

Процедура здійснення такого контролю пов'язана із декількома доктринальними питаннями.

По-перше, тривалий час відбувалась дискусія про суб'єкта звернення з цього приводу до КСУ, а також моменту, станом на який такий висновок вже має бути в наявності і що дає підстави для розгляду законопроєкту парламентом. Якийсь час направлення законопроєкту до КСУ і попереднє схвалення взагалі відбувалося одночасно.

Варто відзначити щодо цього Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98. У резолютивній частині згаданого рішення КСУ дійшов висновку про те, що 'Положення статті 159 Конституції України треба розуміти так, що законопроєкт про внесення змін до Конституції України відповідно до статей 154 і 156 Конституції України може розглядатися Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроєкт відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України'[37] (абз. 1 ч. 2). Водночас це не заважало надалі Верховній Раді України час від часу попередньо схвалювати законопроєкт про внесення змін до Конституції України й одночасно направляти його на висновок до КСУ. Так, у Постанові Верховної Ради України "Про попереднє схвалення законопроєкту про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 р. № 2223-IV було сказано: 'законопроєкт про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування (реєстр. № 3207-1), зважаючи на рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 року № 8-рп/98, попередньо схвалити і направити до Конституційного Суду України'[38]. Дивує при цьому сама згадка про рішення КСУ, оскільки одночасне попереднє схвалення й направлення до КСУ законопроєкту прямо порушує юридичну позицію самого ж КСУ (таким чином законопроєкт, по суті, вже розглядається, а попереднє схвалення неможливо уявити без розгляду до висновку КСУ).

При цьому цікавим є і те, що КСУ у висновку у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проєкту Закону України "Про внесення змін до Конституції України" вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 85,

[37] Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[38] Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України: Постанова Верховної Ради України від 8 грудня 2004 р. № 2223-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2223-15#Text> (дата звернення 15.02.2026).

pravoua.com.ua

118, 119, 133, 140, 141, 142, 143 Конституції України) від 7 вересня 2005 р. № 1в/2005[39] взагалі не звернув уваги на згадану обставину і жодних проблем тут не побачив. До речі, самі строки надання висновку вже тоді викликали питання. КСУ був певний час непрацездатним, проте все одно виникало питання, як бути із необхідністю прийняти проєкт "на наступній черговій сесії Верховної Ради України". Згодом цю проблему доволі оригінально вирішив сам КСУ у Рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у ст. 155 Конституції України, 15 березня 2016 р. № 1рп/2016[40].

Ще одна важлива позиція, висловлена КСУ у Рішенні від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98:

> У разі внесення в процесі розгляду у Верховній Раді України поправок до законопроєкту він приймається Верховною Радою України за умови наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроєкт з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Суб'єктом конституційного подання з цих питань є Верховна Рада України[41].

Тлумачення суб'єкта звернення щодо надання висновку, з одного боку, сприяло правовій визначеності. З іншого боку, на нашу думку, виникла інша проблема – Верховна Рада України стала абсолютним "господарем" законопроєкту про внесення змін до Конституції України. Адже навіть за наявності конституційної ініціативи належних суб'єктів, парламент просто може не направити такий проєкт до КСУ (як це сталося у 2009 р. із законопроєктом про внесення змін до Конституції України, що був внесений Президентом і стосувався викладення Конституції України в новій редакції). Крім того, у парламенту завдяки КСУ з'явилася легальна можливість вносити будь-які зміни до проєкту. КСУ захистив тут лише свої повноваження, вказавши, що на такий змінений проєкт КСУ все одно має надавати висновок, навіть якщо він попередньо вже був наданий на первинний законопроєкт (до змін).

Проте залишилося питання: а чи буде в такому випадку захищеним суб'єкт конституційної ініціативи, а також процедура внесення змін до Конституції як така? Адже прирівнювання законопроєкту про внесення змін до Конституції до звичайного законопроєкту в частині можливості його "доопрацювання" комітетом викликає багато питань. Передусім, наскільки таке доопрацювання узгоджуються із конституційною процедурою внесення змін до Конституції? Причому слід враховувати досвід Литви, де факт сутнісного (а не редакційного) втручання в текст, що первісно був запропоно-

[39] Висновок Конституційного Суду України від 7 вересня 2005 р. № 1-в/2005 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-05#Text> (дата звернення 15.02.2026).
[40] Рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 р. № 1-рп/2016 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text> (дата звернення 15.02.2026).
[41] Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98 (н 37).

ваний автором конституційної ініціативи, став одним із аргументів для висновку про порушення конституції[42].

По-друге, попередній (передувальний) контроль процедури на практиці поки що призводив лише до окремих відмов у відкритті провадження, якщо відповідне звернення подавалося із порушеннями[43]. Якихось проблем із процедурними аспектами формули незмінюваності, що закріплена у статтях 157 і 158 Конституції України, або ж загалом процедури в рамках попереднього (передувального) контролю КСУ у своїх висновках не встановлював, зосереджуюсь головним чином на питаннях обмеження прав і свобод (тобто матеріальна перевірка).

Якщо говорити про умови воєнного стану (а заборона вносити зміни в таких умовах трактується як процедурне незмінюване положення, пов'язане із темпоральними рамками), то хоча це питання ставилось уже після 2014 р. й фігурувало час від часу в окремих думках суддів до висновків КСУ, останнім часом (після 24 лютого 2022 р.) КСУ надає перевагу просто уникненню здійснення контролю як такого. Таким чином КСУ позбавляє себе необхідності констатації наявності порушення вимоги ч. 2 ст. 157 щодо неможливості внесення змін в умовах воєнного стану, обираючи просто зволікання із наданням висновку. Щодо цього варто згадати позицію Венеційської Комісії, яку вона висловила у своєму Amicus curiae щодо законопроєкту про внесення змін до Конституції України щодо призначення на посаду та звільнення директора НАБУ та директора ДБР (Венеція, 10–11 березня 2023 р.), п. 70–71, за якою '<…> Конституція забороняє лише остаточне ухвалення конституційних змін, а не підготовчі чи проміжні кроки в цьому процесі (такі як отримання висновку КСУ)'[44]. Але формальна можливість надання висновку в такому випадку, яка дійсно існує, не означає автоматично, що висновок може бути позитивним, адже КСУ доведеться констатувати наявність умов воєнного стану, що унеможливлює власне остаточне ухвалення самих змін[45].

Окрему увагу заслуговують т. зв. застереження КСУ. Ми обґрунтовано доводимо тезу щодо недоцільності продовження практики висловлення "застережень" у висновках КСУ щодо перевірки законопроєкту щодо внесення змін до Конституції України на відповідність положенням статей 157 і 158 Конституції України, а також необхідності у зв'язку із цим змін до Регламенту Верховної Ради України[46]. Згадки про такі застереження на сьогодні не мі-

[42] Див. уже згадану у статті постанову Конституційного суду Литви від 24 січня 2014 р. щодо статусу Банку Литви. Ruling on the Compliance… (Constitutional Court of Lithuania, 24 January 2014) (n 32).

[43] Берченко, 'Попередній контроль за змінами Конституції…' (н 7) 9–16; Слінько, Берченко (н 6) 63–91.

[44] CDL-AD(2023)004-e. Ukraine – Amicus curiae Brief relating to the procedure for appointing to office and dismissing the Director of the National Anti-Corruption Bureau and the Director of the State Bureau of Investigation, adopted by the Venice Commission at its 134th Plenary Session (Venice, 10–11 March 2023) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)004-e> (accessed 15.02.2026).

[45] Про це див.: Берченко, 'Воєнний стан як правовий режим…' (н 7) 21–25.

[46] Берченко, 'Попередній контроль за змінами Конституції…' (н 7) 9–16; Слінько, Берченко (н 6) 63–91.

pravoua.com.ua

стить Закон України "Про Конституційний Суд України"[47], проте такі застереження наявні в Регламенті Верховної Ради України[48]. Водночас юридичне значення таких застережень є доволі дискусійним, у процедурній площині гіпотетичне врахування застережень не вписується в логіку самої процедури внесення змін до Конституції України. Немає жодних юридичних наслідків їх неврахування, відсутність будь-яких наслідків чудово продемонструвало Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 р. № 2-р/2022[49] у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)" (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності).

До речі, можна говорити також і про імпліцитний попередній (передувальний контроль) з боку КСУ. У Рішенні від 27 березня 2000 р. № 3рп/2000[50] КСУ фактично здійснив опосередкований попередній контроль змін до Конституції, визнавши два з шести питань, що виносилися на референдум, неконституційними. Такий контроль, по суті, був ширшим за формальні вимоги щодо змісту, які встановлені у ст. 157 Конституції. У 2016 р. шляхом конституційної реформи у сфері правосуддя КСУ був наділений повноваженням надавати оцінку конституційності питань, що пропонуються для винесення громадянами на референдум за народною ініціативою і потенційно це повноваження також може стосуватися оцінки тих чи інших питань саме конституційного характеру (за аналогією з ситуацією у 2000 р.). Проте донині відповідне спеціальне повноваження не було реалізоване ще жодного разу.

Перейдемо власне до права КСУ здійснювати наступний контроль за внесенням змін до Конституції України, яке на практиці викликало найбільше дискусій. В Україні натепер наявні два рішення КСУ щодо цього, які якраз стосувалися саме процедурних питань, тобто контролю процедури, відповідно наше обговорення є цілком орієнтованим на потреби вітчизняної практики і дає можливість її переосмислити. Більше того, питання дотримання процедури можна поставити не лише до тих змін, процедура внесення яких ставала предметом такої перевірки (йдеться про зміни 2004 р. щодо перерозподілу владних повноважень і 2019 р. – щодо недоторканності народних депутатів), а й до інших змін Конституції України. Проте в силу

[47] Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[48] Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#n22> (дата звернення 15.02.2026).

[49] Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 р. № 2-р/2022 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[50] Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 р. № 3-рп/2000 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text> (дата звернення 15.02.2026).

обмеженості обсягу розглянемо лише питання, які виникали у зв'язку з рішеннями КСУ 2010 і 2022 рр. відповідно.

Позиція КСУ щодо порушення процедури при проведенні конституційної реформи 2004 р. (перші зміни до Конституції, які були внесені після 1996 р.) спочатку була висловлена у 2008 р. КСУ відмовив у відкритті провадження у справі своєю ухвалою від 05.02.2008[51]. Був також ухвалений окремий закон, що забороняв КСУ розглядати закони про внесення змін до Конституції (від 04.08.2006 № 79-V[52]), проте він довго не протримався. Уже в Рішенні від 26.06.2006 № 13-рп/2008[53] КСУ дійшов висновку, за яким він уповноважений здійснювати наступний конституційний контроль і щодо закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності.

Це Рішення від 26.06.2006 стало передвісником Рішення КСУ від 30 вересня 2010 р. у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 08.12.2004 № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) № 20-рп/2010[54]. Підстав для визнання неконституційним КСУ наводить дві: 1) одночасне прийняття самостійних правових актів, предмет регулювання яких визначено у статтях 91, 155 Конституції України, та процедури їх розгляду і ухвалення є різними ("пакетне голосування"); 2) відсутність висновку КСУ після внесення до законопроєкту змін.

До рішення було висловлено дві окремі думки суддів (В. Шишкін, П. Стецюк). КСУ фактично визначив цінність необхідності дотримання процедури як пріоритетної, і таким чином зміни до Конституції України були знівельовані ним з формальних мотивів. Власне ідея абсолютизації дотримання процедури поза зверненням до матеріальних аргументів яскраво продемонстрована В. Речицьким[55]. Вчений не вважає зміст і принциповість поправок до тексту серйозним аргументом[56]. Ми ж щодо цього вважаємо, що матеріальні аргументи також мали бути враховані. Крім того, власне аргументи щодо порушення процедури так, як вони викладені КСУ, оцінюємо доволі критично (вважаємо наведені КСУ аргументи непослідовними, на-

[51] Ухвала Конституційного Суду України від 5 лютого 2008 р. № 6-у/2008 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06u710-08#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[52] Про внесення зміни до розділу IV "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про Конституційний Суд України" від 4 серпня 2006 р. № 79-V <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-16#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[53] Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2008 р. № 13-рп/2008 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-08#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[54] Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[55] В Речицький, 'Втілюючи принципи верховенства права: політико-правовий коментар положень Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України' [2010] 6 Вісник Конституційного Суду України 142.

[56] В Речицький, '*Правові засади контролю за додержанням конституційної процедури*', Опришко (н 3) 11.

pravoua.com.ua

томість вартими уваги повинні були стати додатково ряд інших процедурних порушень)[57].

Критичний підхід до рішення КСУ найяскравіше проявився під час подій Революції Гідності 2014 р., а також відновлення тексту Конституції зі змінами 2004 р. (а також зі збереженням змін 2011 і 2013 рр.). Ми це вже докладно аналізували[58].

Ключовими актами, які ухвалила Верховна Рада України щодо цього, були: постанови Верховної Ради України "Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII" від 22.02.2014 № 750-VII, а також "Про реагування на факти порушення суддями Конституційного Суду України присяги судді" 24 лютого 2014 р. № 775-VII, Закон України "Про відновлення дії окремих положень Конституції України" від 21 лютого 2014 р. № 742-VII.

Після лютого 2014 р. питання оцінки КСУ конституційності законів про внесення змін до Конституції України в юридичній науці розглядалося частіше у прив'язці до конкретної практики КСУ, але в теоретичній площині не так часто. С. Різник при цьому наголошує, що категорична позиція Верховної Ради України 'не обмежує і не повинна обмежувати всю подальшу діяльність нехай ще далеко не досконалого, але суттєво оновленого Конституційного Суду в справі захисту Конституції України'[59].

С. Різник спробував сформулювати більш-менш цілісну доктрину контролю за законами про внесення змін до Конституції[60]. Вчений висловлює думку про необхідність перевірки закону про внесення змін до Конституції України за власною ініціативою при першому ж застосуванні Основного Закону в новій редакції у розумінні статей 155 і 157 Конституції, оскільки це його 'природний обов'язок, що випливає з самої суті конституційної юрисдикції'[61]. При цьому незастосування закону про внесення змін до Конституції з боку КСУ має відбуватися у виняткових випадках[62].

---

[57] Докладніше див: Берченко (н 2) 432–449.

[58] Г Берченко, 'Відновлення дії тексту конституції в аспекті концепції установчої влади' [2016] 4 Форум права 25–34; H Berchenko, A Maryniv, S Fedchyshyn, 'Some issues of constitutional justice in Ukraine' [2021] 4(2) Access to Justice in Eastern Europe 128–145 DOI: 10.33327/AJEE-18-4.2-n000064; Г Берченко, 'Застосування доктрини політичної відповідальності на прикладі звільнення суддів Конституційного Суду України', *Публічна служба: вектори реформування в умовах воєнного стану: збірник наукових матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу з нагоди Дня державної служби (21 червня 2024 р.)* (НЮУ імені Ярослава Мудрого, Харків 2024) 26–30; Г Берченко, 'Звільнення суддів Конституційного Суду України за порушення присяги: судова практика', *Сучасний вимір прав людини: конституційний контекст. XI Тодиківські читання: зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (26–27 жовт. 2018 р.)* (Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків 2018) 216–218.

[59] Різник (н 3) 349.

[60] С Різник, 'Проблеми оцінювання конституційності законів про внесення змін до Конституції України' [2019] 4 Український часопис конституційного права 3–14 https://doi.org/10.30970/jcl.4.2019.1.

[61] Різник (н 3) 355.

[62] Різник (н 60) 12.

Якоюсь мірою, до речі, ідея С. Різника щодо здійснення перевірки закону про внесення змін до Конституції при першому його ж застосуванні корелює з позицією Венеційської Комісії щодо Конституційного трибуналу Республіки Польща, який за свою ініціативою розглянув закон, що забороняв йому здійснювати конституційний контроль, і одразу визнав це неконституційним. Як обґрунтування Венеційська Комісія у п. 40 висновку щодо Польщі від 11–12 березня 2016 р. CDL-AD(2016)001 зазначала: '<…> Саме установча влада, а не звичайний законодавець, покладає на Конституційний трибунал компетенцію забезпечувати верховенство Конституції' (п. 41 висновку)[63].

С. Рабінович пропонує ряд кроків щодо конституційного закріплення наступного конституційного контролю щодо можливості права суб'єктів подання щодо цього, обмеження її певною тривалістю, невідкладний розгляд цього питання з боку КСУ[64]. Отже, йдеться про певний строк, протягом якого КСУ мав би право такий контроль здійснювати.

Великий недолік цього підходу в тому, що він вимагає внесення змін до Конституції. Крім того, попри всю небезпеку, яку показує С. Рабінович, у контексті невизначеності щодо здійснення такого контролю, нам видається все ж зайва експліцитизація занадто спрощеним вирішенням проблеми. Проблема визнання неконституційними змін 2004 р. крилася в слабкій аргументації рішення (і, як часто стверджується, інших факторах тиску або впливу на суд) у 2010 р. Країни, які пішли шляхом детального врегулювання цього питання, скоріше нагадують авторитарні популістські режими. Їх мета – ухвалити зміни до Конституції, які ніхто б не міг поставити під сумнів, із цією метою діяльність конституційного суду щодо контролю за внесенням змін до конституції суттєво обмежується процедурними нормами, які йому зв'язують руки і гарантують владі, що зміни не зможуть бути визнані неконституційними. Це яскраво демонструє досвід Угорщини. Водночас пропозиція С. Рабіновича з точки зору цінності юридичної визначеності, безумовно, варта уваги (якщо презюмуємо чесність тих, хто застосовуватиме ці або аналогічні їм правила).

Крім того, нагадаємо, ідея С. Рабіновича потребує внесення змін до Конституції. Якщо ж цього не зробити, то виникає питання: який вихід із ситуації? У цій площині позиція С. Різника загалом є доволі обґрунтованою й може бути застосована на практиці вже тепер.

Звернувшись до офіційної конституційної юриспруденції, можна дійти висновку, що КСУ пішов шляхом визнання можливості наступного (подальшого) контролю. Причому жодними строками й обставинами КСУ в цьому сенсі вирішив себе не обмежувати. У Рішенні від 1 листопада 2022 р.

[63] CDL-AD(2016)001-e. Opinion on amendments to the Act of 25 June 2015 on the Constitutional Tribunal of Poland, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-ad(2016)001-e> (accessed 15.02.2026).

[64] Рабінович (н 4) 19.

№ 2-р/2022 КСУ знову визнав за собою право наступного (подальшого) контролю, окрім експліцитно закріпленого попереднього (передувального). У цьому конкретному випадку КСУ не помітив ані матеріальних, ані формальних порушень (рішення стосувалося змін щодо скасування депутатської недоторканності, а порушення процедури обґрунтовувалося суб'єктом конституційного подання неврахуванням застережень КСУ, а також остаточним схваленням змін на першій сесії новообраної Верховної Ради України з невеликим часовим розривом із попереднім схваленням).

Щодо безпосередньо контролю за дотриманням процедури, то попереднє схвалення на першій сесії новообраного у 2019 р. парламенту КСУ визнав правомірним, розтлумачивши конституційну вимогу затвердження на наступній черговій сесії, дозволивши при цьому дуже швидке голосування за закон (хоча й зробивши "застереження" щодо надмірного поспіху з боку парламенту, яке можна розтлумачити як зауваження, оскільки "застереження" КСУ використовує для інших цілей – при наданні висновків про відповідність законопроєкту статтям 157 і 158 Конституції України). А саме ж неврахування своїх висловлених попередньо "застережень", як ми вже вказували, КСУ не визнав порушенням.

Отже, українська модель судового контролю за дотриманням процедури при внесенні змін до Конституції України має таку специфіку. По-перше, в ній наявний як попередній (передувальний), так і наступний (подальший) контроль. По-друге, останній (наступний) тяжіє до самопроголошених повноважень КСУ. По-третє, попередній контроль процедури на практиці поки що призводив лише до окремих відмов у відкритті провадження, якщо відповідне звернення подавалося із порушеннями. Якихось проблем із процедурними аспектами формули незмінюваності, що закріплена у статтях 157 і 158 Конституції України, або ж загалом процедури в рамках попереднього (передувального) контролю КСУ у своїх висновках не констатував, зосереджуюсь головним чином на питаннях обмеження прав і свобод (тобто матеріальна перевірка). Якщо говорити про умови воєнного стану, то останнім часом КСУ надає перевагу просто уникненню контролю, ніж необхідності констатації у своєму висновку наявності порушення вимоги ч. 2 ст. 157 щодо неможливості внесення змін в умовах воєнного стану. По-четверте, наступний (подальший контроль) був здійснений двічі (2010 і 2022 рр.), причому в обох випадках предметом перевірки ставала якраз процедура внесення змін. І якщо Рішення КСУ від 30 вересня 2010 р. установило порушення процедури, то Рішення від 1 листопада 2022 р. порушень процедури не констатувало.

До того ж у Рішенні КСУ (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності) від 1 листопада 2022 р. № 2р/2022 чітко вже бачимо ідею поєднання процедурного і матеріального (змістового, субстантивного) обмеження інституційної установчої влади і

контролю з боку КСУ за її здійсненням (подальший контроль, або контроль a posteriori):

> Не лише дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами, що як конституційні поправки є актами конституціедавця, який діє через Верховну Раду України, є неодмінною умовою легітимності установчої влади народу. Як випливає зі статті 157 Конституції України, установча влада експліцитно обмежила себе тим, що не дозволила змінювати ті приписи Конституції України, що захищають "права і свободи людини і громадянина", "незалежність" і "територіальну цілісність"[65].

Висновки. Таким чином, позиція КСУ у Рішенні від 1 листопада 2022 р. характеризується, на відміну від Рішення від 30 вересня 2010 р., визнанням поряд з процедурним можливості також і змістового наступного контролю, а також мотивуванням такої перевірки ідеєю захисту легітимної установчої влади народу, а також матеріальних цінностей, що втілені у ч. 2 ст. 157 Конституції України (вітчизняна формула незмінюваності або "вічні положення" на німецький манер). Прикро лише те, що власне еволюцію своїх підходів КСУ прямо не обґрунтував, і у Рішенні від 1 листопада 2022 р. міститься посилання на його ж Рішення від 30 вересня 2010 р. без жодної критики чи пояснення зміни чи відступу від попередньої юридичної позиції.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Albert R, *Constitutional Amendments: Making, Breaking, and Changing Constitutions* (Oxford University Press 2019) 223.
2. Colon-Rios J I, *Constituent Power and the Law* (Oxford University Press 2020) 186.
3. Gözler K, *Judicial Review of Constitutional Amendments: A Comparative Study* (Ekin Press 2008) 126.
4. Özbudun E, *The Constitutional System of Turkey, 1876 to the Present* (1st edn, Palgrave Macmillan 2011) 134.
5. Roznai Y, *Unconstitutional Constitutional Amendments: The Limits of Amendment Powers* (Oxford University Press 2017) 334.
6. Barabash Yu, *Derzhavno-pravovi konflikty v teorii ta praktytsi konstytutsiinoho prava* (Pravo 2008) (in Ukrainian).
7. Ivanovska A, *Konstytutsiinyi kontrol v systemi derzhavnoho kontroliu* (Pravo 2021) (in Ukrainian).
8. Ivanovska A, *Konstytutsiinyi kontrol: teoriia i praktyka realizatsii* (Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova 2020) (in Ukrainian).
9. Maksakova R, *Konstytutsiino-pravovi problemy orhanizatsii ta realizatsii ustanovchoi vlady v Ukraini* (Klasychnyi pryvatnyi universytet 2012) (in Ukrainian).
10. Prykhodko Kh, *Teoriia konstytutsiinoho protsesu: doktrynalni ta prykladni aspekty* (Dzhura 2010) (in Ukrainian).

[65] Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 р. № 2-р/2022 (н 49).

11. Riznyk S, *Konstytutsiinist normatyvnykh aktiv: sutnist, metodolohiia otsiniuvannia ta systema zabezpechennia v Ukraini* (Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka 2020) (in Ukrainian).
12. Savchyn M, *Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii* (Lira 2009) (in Ukrainian).
13. Shcherbaniuk O, *Narodnyi suverenitet i realizatsiia vladospromozhnosti demokratychnoi derzhavy. Knyha II* (Lohos 2013) (in Ukrainian).
14. Stryzhak A, *Ustanovcha vlada: osnovni kryterii lehitymnosti vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy* (Lohos 2013) (in Ukrainian).
15. Yushchyk O, *Teoretychni osnovy zakonodavchoho protsesu* (Parlamentske vydavnytstvo 2004) (in Ukrainian).

Edited books

16. Albert R, Oder B E (eds), *An Unamendable Constitution? Unamendability in Constitutional Democracies* (Springer 2018) 390.
17. Sadurski W, 'Constitutional Review in Europe and in the United States: Influences, Paradoxes, and Convergence', M Fantoni, L Morlino (eds), *The American Exceptionalism Revisited* (Viella 2015) 79–108.
18. *Konstytutsiia Turetskoi Respubliky, Konstytutsii krain svitu: Konstytutsiia Hretskoi Respubliky. Konstytutsiia Respubliky Kipr* (O Korotiuk, O Lavrynovych (ukladach), OVK 2021) (in Ukrainian).
19. Opryshko V (zah red), *Kontrol za doderzhanniam nalezhnoi konstytutsiinoi protsedury: za materialamy Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30 veresnia 2010 r № 20-rp/2010 u spravi pro doderzhannia protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy: zb. st.* (Alerta 2011) (in Ukrainian).
20. Rechytskyi V, 'Pravovi zasady kontroliu za doderzhanniam konstytutsiinoi protsedury', Opryshko V (zah red), *Kontrol za doderzhanniam nalezhnoi konstytutsiinoi protsedury: za materialamy Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30 veresnia 2010 r № 20-rp/2010 u spravi pro doderzhannia protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy: zb. st.* (Alerta 2011) 11 (in Ukrainian).

Journal articles

21. Albert R, 'Amending Constitutional Amendment Rules' [2015] 13(3) International Journal of Constitutional Law 655–685.
22. Barak A, 'Unconstitutional Constitutional Amendments' [2011] 44(3) Israel Law Review 321–341.
23. Berchenko H, Maryniv A, Fedchyshyn S, 'Some issues of constitutional justice in Ukraine' [2021] 4(2) Access to Justice in Eastern Europe 128–145 DOI: 10.33327/AJEE-18-4.2-n000064.
24. Berchenko H, Slinko T, Horai O, 'Unamendable Provisions of the Constitution and the Territorial Integrity of Ukraine' [2022] 5 (Special Issue) Access to Justice in Eastern Europe 113–127 https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000447.
25. Berchenko H, Slinko T, Tkachenko Ye, Kobryn V, 'Preliminary Judicial Control of Amendments to the Constitution: Comparative Study' [2022] 5(4) Access to Justice in Eastern Europe 159–169 https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000435.
26. Bernal C, 'Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of Colombia: An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine' [2013] 11(2) International Journal of Constitutional Law 339 https://doi.org/10.1093/icon/mot007.
27. Brown N J, Waller J G, 'Constitutional Courts and Political Uncertainty: Constitutional Ruptures and the Rule of Judges' [2016] 14(4) International Journal of Constitutional Law 817–850 https://doi.org/10.1093/icon/mow060.
28. Halmai G, 'Judicial Review of Constitutional Amendments and New Constitutions in Comparative Perspective' [2016] 51 Wake Forest Law Review 101–135.

29. Berchenko H, 'Konstytutsiinyi kontrol za vnesenniam zmin do konstytutsii: zarubizhnyi dosvid' [2020] 3 Publichne pravo 9–16 DOI: 10.32782/2306-9082/2020-39-1 (in Ukrainian).
30. Berchenko H, 'Poperednii kontrol za zminamy Konstytutsii: yurydychni pozytsii Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy' [2019] 6 Pravo i suspilstvo 9–16 https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-1-2 (in Ukrainian).
31. Berchenko H, 'Vidnovlennia dii tekstu konstytutsii v aspekti kontseptsii ustanovchoi vlady' [2016] 4 Forum prava 25–34 (in Ukrainian).
32. Berchenko H, 'Zahalna kharakterystyka nezminiuvanykh polozhen konstytutsii' [2021] 2 Filosofiia prava i zahalna teoriia prava 78–92 https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.269185 (in Ukrainian).
33. Berchenko H, 'Zasterezhennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy yak element protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy' [2020] 66 Aktualni problemy polityky 118–123 https://doi.org/10.32837/app.v0i66.716 (in Ukrainian).
34. Kolisnyk V, 'Pravovyi mekhanizm transformatsii ukrainskoi Konstytutsii' [2009] 3(58) Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy 58–66 (in Ukrainian).
35. Rabinovych S, 'Prykhovani povnovazhennia konstytutsiinoho sudu?' [2020] 3 Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava 3–24 (in Ukrainian).
36. Rechytskyi V, 'Vtiliuiuchy pryntsypy verkhovenstva prava: polityko-pravovyi komentar polozhen Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi pro doderzhannia protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy' [2010] 6 Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 142 (in Ukrainian).
37. Riznyk S, 'Problemy otsiniuvannia konstytutsiinosti zakoniv pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy' [2019] 4 Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava 3–14 https://doi.org/10.30970/jcl.4.2019.1 (in Ukrainian).
38. Slinko T, Berchenko H, 'Zaborona skasovuvaty chy obmezhuvaty prava i svobody liudyny i hromadianyna yak chastyna formuly nezminiuvanosti ukrainskoi Konstytutsii' [2025] 10 Pravo Ukrainy 63–91 https://doi.org/10.33498/louu-2025-10-063 (in Ukrainian).

Theses

39. Berchenko H, 'Konstytutsiia yak akt ustanovchoi vlady' (dys d-ra yuryd nauk, 2024) (in Ukrainian).
40. Yakovliev A, 'Konstytutsiinyi protses v Ukraini: teoretychni i praktychni aspekty realizatsii' (dys d-ra yuryd nauk, 2021) (in Ukrainian).

Conference papers

41. Žalimas D, 'Hierarchy of Constitutional Principles as Criteria of Constitutionality of Constitutional Amendments', *Presentation to the XVIIth Congress of the Conference of the European Constitutional Courts: Role of the Constitutional Courts in Upholding and Applying the Constitutional Principles (Batumi, 28 June – 1 July 2017)* 13 <https://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2017/09/hierarchy-of-constitutional-principles-as-criteria-of-amendments_batumi2017.pdf> (accessed 15.02.2026).
42. Berchenko H, 'Konstytutsiinyi kontrol za ustanovchoiu vladoiu v Ukraini: pytannia obmezhennia prav liudyny', *Paradyhmy konstytutsiinoho prava: istoriia ta suchasnist. XII Todykivski chytannia (1–2 lystopada 2019 r.)* (Prava liudyny 2019) 110–112 (in Ukrainian).
43. Berchenko H, 'Mezhi ustanovchoi vlady: sudovyi konstytutsiinyi kontrol za zminamy do konstytutsii', *Fundamentalni problemy yurysprudentsii III. Mezhi prava: tezy dopovidei Vseukrainskoho kruhloho stolu z mizhnarodnoiu uchastiu (28–29 travnia 2021 r.)* (Kharkiv 2021) 10–13 (in Ukrainian).
44. Berchenko H, 'Poperednii sudovyi kontrol za zakonoproektamy pro vnesennia zmin do konstytutsii: porivnialnyi aspekt', *Suchasni vyklyky ta aktualni problemy sudovoi reformy v Ukraini: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (21 zhovtnia 2022 r.)* (Chernivtsi 2022) 157–160 (in Ukrainian).

45. Berchenko H, 'Protsedurni aspekty nadannia Konstytutsiinym Sudom Ukrainy vysnovku shchodo zakonoproiektu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy', *Konstytutsiini zasady nalezhnoi pravovoi protsedury: vyklyky yevrointehratsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (13–14 chervnia 2025 r.)* (Chernivtsi 2025) 24–29 (in Ukrainian).
46. Berchenko H, 'Voiennyi stan yak pravovyi rezhym, v umovakh yakoho zaboroneno vnosyty zminy do Konstytutsii Ukrainy', *Publichna sluzhba: vektory reformuvannia v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (19 chervnia 2025 r.)* (Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho 2025) 21–25 (in Ukrainian).
47. Berchenko H, 'Zastosuvannia doktryny politychnoi vidpovidalnosti na prykladi zvilnennia suddiv Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy', *Publichna sluzhba: vektory reformuvannia v umovakh voiennoho stanu: zbirnyk naukovykh materialiv Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu z nahody Dnia derzhavnoi sluzhby (21 chervnia 2024 r.)* (NIuU imeni Yaroslava Mudroho, Kharkiv 2024) 26–30 (in Ukrainian).
48. Berchenko H, 'Zvilnennia suddiv Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy za porushennia prysiahy: sudova praktyka', *Suchasnyi vymir prav liudyny: konstytutsiinyi kontekst. XI Todykiv. chytannia: zb. tez nauk. dop. i povidoml. Mizhnar. nauk. konf. (26–27 zhovt. 2018 r.)* (Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, Kharkiv 2018) 216–218 (in Ukrainian).
49. Shcherbaniuk O, 'Formy ta mezhi konstytutsiinykh zmin', *Konstytutsiina ta administratyvna protsedura: mizhnarodnyi dosvid ta natsionalna praktyka: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (2 travnia 2023 r., Chernivtsi)* (Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yuriia Fedkovycha 2023) 140–150 (in Ukrainian).
50. Shcherbaniuk O, 'Konstytutsiinyi perehliad zakoniv pro vnesennia zmin do konstytutsii: sudove obmezhennia chy sudovyi aktyvizm', *Ukrainskyi konstytutsionalizm: vyklyky, narodzheni svobodoiu. XV Todykivski chytannia: zbirnyk tez naukovykh dopovidei i povidomlen Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii (23 hrudnia 2022 r.)* (Prava liudyny 2022) 178–181 (in Ukrainian).

Tatiana Slinko
Hryhorii Berchenko

PROCEDURE FOR AMENDMENTS TO THE CONSTITUTION AND JUDICIAL CONSTITUTIONAL REVIEW OF ITS COMPLIANCE

Abstract. The purpose of the article is to clarify the features of the theory and practice of judicial control over compliance with the procedure for amending the Constitution of Ukraine, taking into account foreign experience. From this purpose, the authors leave the following task: 1) to compare models of judicial constitutional control over the procedure for amending the constitution; 2) to characterize the preliminary (preliminary) and subsequent (additional) control for the procedure for amending the constitution; 3) to establish the most important position of the body of constitutional jurisdiction of Ukraine, developed by it in the practice of preliminary (preliminary) and subsequent (subsequent) normative control when amending the Constitution of Ukraine regarding the continuation of the procedure for amending the Constitution of Ukraine. It is proved that the Ukrainian model of judicial control over compliance with the procedure for amending the Constitution of Ukraine has the following specifics. First, it has both preliminary (preliminary) and subsequent (additional) control. Secondly, the last (next) tends to the self-proclaimed powers of the Constitutional Court of Ukraine. Thirdly, the preliminary control procedures in practice have so far led only to individual refusals to open proceedings if the relevant application was filed with violations. I did not state any problems with the procedural aspects of the formula of immutability, which is enshrined in Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine, or in all procedures within the framework of the preliminary (preliminary) control of the Constitutional Court of Ukraine in my conclusions, I focus mainly on issues of restriction of rights and freedoms (i.e., material verification).

If we talk about the conditions of martial law, recently the Constitutional Court of Ukraine has preferred simple avoidance of control rather than the need to state in its conclusion the presence of a violation of the requirements of Part 2 of Article 157 regarding the impossibility of making changes under martial law. Fourthly, the subsequent (additional control) was carried out twice (2010 and 2022), and in all cases the subject of the inspection was precisely the procedure for making changes. And if the 2010 decision established a violation of the procedure, then the 2022 decision did not state the violated procedure. The position of the Constitutional Court of Ukraine in the decision of November 1, 2022 is characterized, according to the conclusion of September 30, 2010, by the recognition of the order with procedural, as well as the possibility of material subsequent review.

Keywords: Venice Commission; Verkhovna Rada of Ukraine; martial law; amendments to the constitution; constitution; constitutional court; constitutional proceedings; constitutional doctrine; constitutional reform; constitutional initiative; people's deputies of Ukraine; human rights; referendum; eternity clause; constituent power.